

Česká filosofie

2. Jan Amos

Komenský
(1371-1415)

DANIEL ŠPELDA

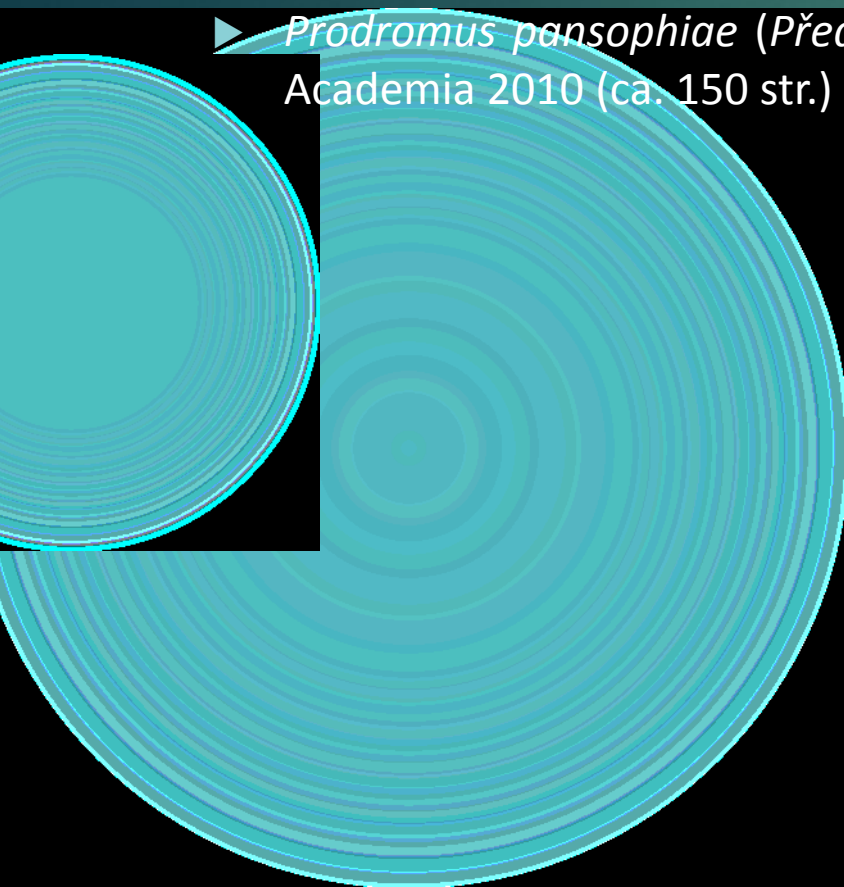
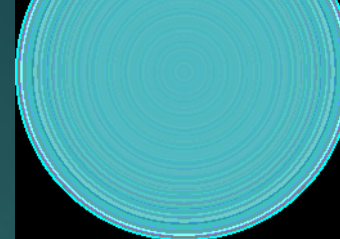


1. Život

- ▶ 1592 – narozen na jihovýchodní Moravě
- ▶ 1608 – studium v Přerově
- ▶ 1611-1614 – studium na univerzitě v Herbornu v Německu, návrat do Přerova
- ▶ 1616 – vysvěcen na kněze, odchod do Fulneku
- ▶ 1628 – kvůli náboženskému pronásledování odešel do Lešna v Polsku
- ▶ 1641-1648 – spolupráce s Angličany a se Švédy, cesty po Evropě
- ▶ 1648 – návrat do Lešna
- ▶ 1655 – obléhání Lešna Švédy, požár ztráta rukopisů
- ▶ 1656-1670 – život v Amsterdamu

2. Dílo

- ▶ *Labyrint světa a ráj srdce* (1631) – moralistní alegorie zkaženého světa
- ▶ *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (*Obecná porada o nápravě věcí lidských*) (nedokončeno, publikovány jen části v 1650s)
- ▶ *Prodromus pansophiae* (*Předehra pansofie*), česky jako *Předehra pansofie. Objasnění pansofických pokusů*, Praha: Academia 2010 (ca. 150 str.)



3. Mosaická fyzika

- ▶ 1631 *Přehled fyziky (Physicae synopsis)*
- ▶ *physica mosaica* – „mosaická fyzika“ – od Mojžíš – jakožto autor první knihy bible
- ▶ bible jako autoritativní zdroj poučení o přírodě
- ▶ dávná pravda předaná Adamovi, kterou zaznamenal Mojžíš
- ▶ tři hlavní zdroje poznání: zkušenost, rozum a víra
- ▶ „Avšak přece tam, kde selhávají smysly nebo rozum (jako je tomu při věcech vzdálených co do místa nebo času), vděčíme milosti boží, že nám odhalila svým slovem mnohé, co se vymyká poznání smyslovému a rozumovému, např. první stvoření světa a uspořádání věcí neviditelných.“ Komenský, J., *Vybrané spisy*, sv. V: *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*, s. 95.
- ▶ byl proti akomodační teorii, kterou zastávali např. příznivci heliocentrismu: podle ní Bůh nevložil do bible poučení o přírodě obsah bible je přizpůsoben – akomodován chápání pasáček koz v Palestině
- ▶ bible neobsahuje výklad celé přírody, jen výchozí principy – strukturu, která se postupně dá vyplňovat

4. Pokrok

- ▶ dobová představa o pokroku zahrnovala odmítala myšlenku prapůvodní zjevené pravdy a předpokládala dva principy
- ▶ a) princip dospělosti: na počátku dějin lidé téměř nic neznali a teprve s přibývajícím časem se jejich poznání zdokonalovalo, typicky Bacon. Poznání si vyžaduje dlouhý čas
- ▶ princip akumulace: poznání závisí na množství zkušenosti, závislost na předávání dat v čase
- ▶ Komenský uznával oba principy : andělé jsou moudřejší než lidé, protože žijí dlouho a nashromáždili velké množství zkušeností
- ▶ „Při správném chodu věcí je proto nutné, abychom se my, kteří jsme blíže stáří světa, stávali po tolika pokusech a omylech předchozích generací moudřejšími.“
- ▶ „stále větší pokroky nelze připisovat lidem, nýbrž postupu času. Nejsme moudřejší než naši předchůdci proto, že bychom byli nadanější, ale proto, že žijeme v pozdější době“

5. Eschatologie

- ▶ úvahy o pokroku mají chiliastické pozadí
- ▶ „v současnosti tedy máme k dispozici a ku pomoci tolik zkušeností, kolik jich žádná jiná předchozí doba nemohla mít (...) moudrost se díky různým zkušenostem mnohonásobila a rozmnožuje se den za dnem tak, že je to skoro zázrak, jak Bůh předpověděl o posledních údobích světa“.
Komenský, J. A., *Předehra pansofie. Objasnění pansofických pokusů*, přel. M. Klosová, Academia, Praha 2010, s. 34.
- ▶ Daniel 12,4: „Mnozí budou zmateně pobíhati, ale poznání se rozmnoží“ (multi pertransibunt et augebitur scientia).
- ▶ V přicházejícím věku „nepotrvá dřívější dětská nevědomost čili prvopočáteční poznání, ani nebude vládnout poznání dnešní, pokračující, narážející, váhající, nýbrž zaskví se poznání dokonalé, jisté, jasně prosté pochybností, zajištěné před vnitřními rozpory.“ Komenský, J. A., *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, c. d., sv. III, s. 269; *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, sv. II, s. 221a.

6. Antropocentrismus

- ▶ novověká věda odhalila, že příroda se o člověk vůbec nezajímá. Je rozsáhlá a nekonečně rozmanitá
- ▶ příroda není nastavená k tomu, aby ji člověk mohl poznat
- ▶ *But the objects of natural philosophy being as many as the laws and works of nature, are so various and so numberless, that if a man had the age of Methuselah to spend, he might sooner want time than matter for his contemplations (...) that the whole life of a philosopher spent in that alone would be too short to give a full and perfect account of the natural properties and uses of any one of several minerals, plants, or animals..." The Works of Boyle, sv. II, s. 10.*
- ▶ Komenský dál uvažoval v duchu renesančního antropocentrismu

7. Antropocentrismus - pokračování

- ▶ materiální příroda slouží člověku
- ▶ touha po poznání nebyla člověku dána nadarmo
- ▶ svět je otevřená kniha – otevřená škola

▶ Je zde o nás dobře postaráno tak, abychom mohli všechno pochopit: „...že nám Bůh zpřístupnil podívanou na svou moudrost, tj. divadlo přírody a Písma, ale i proto, že nás vybavil nástroji, jež nám poslouží k tomu, abychom je dokázali prohlížet a zachytit jas moudrosti: smysly a rozumem. Obdařil nás božským zjevením, jež vynahrazuje nedostatky smyslů i rozumu.“ Komenský, J. A., *Předehra pansofie*, c. d., s. 33.

▶ „svět, tato Boží kniha (...), je tak dokonalý, že štědře postačuje k tomu, abychom z něho čerpali veškeré poznání, které je pro člověka na tomto světě nezbytné“. Dokonce říká: „můžeme znát naprosto všechno, co se Bohu zachtělo, abychom znali.“ Komenský, J. A., *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, c. d., sv. I, 152; s. 110b.

▶ Komenský, J. A., *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, c. d., sv. I, 168; *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, sv. I., s. 124b.

8. Epistemologický optimismus

- ▶ omyly jsou způsobené tím, že lidé neumí s božími dary nakládat
- ▶ *„nic nám není tak vzdáleno, aby toho naše mysl nedosáhla, povznese-li se vzhůru (...) nic není tak skrytého, aby to nevypátrala, bude-li správným způsobem pátrat a postupovat.“* Bůh dal člověku tři svítilny: svět, mysl a slovo boží, a tyto prameny světla *„postačují ke všemu, pro všechny a po všech stránkách“* Komenský, J. A., *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, c. d., sv. I, 276; *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, sv. I., s. 203b.
- ▶ *To, co zatím neznáme, to „to všechno Bůh hodlá zpřístupnit (...) odhalením samotných příčin věcí (...) knihy boží budou otevřeny, aby každý, kdo je bude číst, jim zároveň rozuměl. (...) Tímto rozmnožením světla rozhodl Bůh zvelebit poslední věk“.* Komenský, J. A., *Cesta světla*, SPNL, Praha 1961, s. 127.

9. Poznání jako dar, novoplatonismus

- ▶ mosaickou fyziku a ideu pokroku poznání sjednocovala myšlenka, že poznání je dar od Boha
- ▶ Mojžíšův výklad byl dar, který měl lidem usnadnit cestu k Bohu a ke spáse
- ▶ epistemologická přístupnost světa je také dar: Bůh chce, aby člověk poznal svět i jeho samého
- ▶ pravdu získáváme prostřednictvím božích darů, nikoli autonomně
- ▶ v novověké filosofii není poznání dar od Boha
- ▶ Komenský se dál lišil tím, že nepochopil význam matematizace přírody a experimentálního výzkumu
- ▶ hierarchické novoplatónské pojetí přírody
- ▶ dynamickými principy přírody jsou teplo a světlo po vzoru italské školy (Telesio, Campanella)

10. Encyklopedismus

- ▶ příroda se dá shrnout do jediné knihy – která je utvářena podle náboženských analogií (7 částí atp.)
- ▶ encyklopedie měly obsahovat všechno, co člověk potřebuje znát
- ▶ Komenský: posun od pouhé encyklopedie k systému vědění, který mě zahrnovat vše : *pansofia* (pan – sofia)
- ▶ Komenský toužil po jednotě, neměl rád pluralitu
- ▶ pansofie měla překonat roztržštěnost vědění
- ▶ zhruba od 50. letech už Komenský neusiloval jen o vševědu, ale také o všeobecnou nápravu: *panorthosia* (řec. napravení všeho, všeníprava).
- ▶ nedokončený spis *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských*
- ▶ vše je zkažené – potřeba opravy kvůli vstupu do Kristova království
- ▶ cílem všenípravy má být obnovení rajského stavu v Kristově království

11. Obecná porada

- ▶ sedm částí – sedm dní stvoření
- ▶ I. Panegersia – „univerzální probuzení“; zkaženost, lidé jsou bezbožní a mají různé názory; ideálem je jednotu, rozmanitost je zmatek
- ▶ pelagiánský moment: lidé se mají aktivně snažit, aby dosáhli spásy
- ▶ II. *Panaugia* – „všeosvícení“ – metodologie a epistemologie celého projektu; jsme vybaveni k poznání
- ▶ záliba v sestavování trinitárních řad: máme tři zdroje poznání: mysl, svět a Písmo; máme tři způsoby, jimiž poznání do nás vstupuje: smysly, rozum a víra; máme tři základní metody: syntéza, analýza a komparace.
- ▶ pozor na zvědavost: zdroje poznání nám samy ukazují, „co je potřeba vědět“ a dál už nemáme pátrat (209).

12. Obecná porada – III. pansofia

- ▶ do jedné knihy lze shrnout vše, „co Bůh chce, abychom věděli“ (248)
- ▶ všechny ostatní knihy budou v Božím království zničeny, bude stačit „tato poslednímu věku určená kniha“ (I, 230). Najde se v ní vše, co je pro lidi „nezbytně nutné“ (230).
- ▶ Pansofie se dál vnitřně dělí zhruba podle struktury novoplatónské metafyziky.: schéma ontologického sestupu od Jedna ke světu látky, a morálně-náboženského návratu z materiálního světa k Bohu

13. Schéma pansofie

▶ *sestupná část (novoplatónská ontologie)*

■ **svět možný** (*mundus possibilis*): metafyzická „schránka“ obsahující všechny možné světy

■ **svět pravzorový** (*mundus archetypus*): svět idejí v božské mysli

■ **svět andělský** (*mundus angelicus*): přenáší ideje z božské mysli do hmotného světa

■ **svět hmotný** (*mundus materialis*): příroda a člověk jako její součást

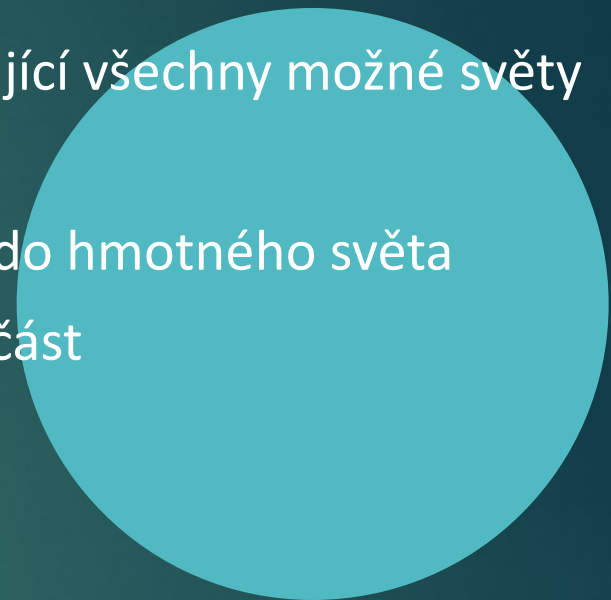
▶ *avzestupná část (lidský svět stoupající k Bohu – Jákobův žebřík)*

■ **svět lidské dovednosti** (*mundus artificialis*)

■ **svět morálky** (*mundus moralis*)

■ **svět duchovní** (*mundus spiritualis*)

■ **svět věčný** (*mundus aeternus*) – splynutí s Bohem



14. Další části *Porady*



- ▶ 4. *Pampedia* – vševýchova. Zde Komenský sumarizuje svoje názory na vzdělávání.
- ▶ 5. *Panglottia* – všemluva. Komenský v této části přichází se zajímavým projektem na vytvoření univerzálního jazyka, podobně jako někteří jeho další současníci.
- ▶ 6. *Panorthosia* – všenáprava. Náčrt obnovy společnosti v jednotlivých oblastech: rodina, škola, státní instituce, mezinárodní společenství, mír
- ▶ 7. *Pannuthesia* – všenapomínání. Výzva k realizaci celého projektu, měla povzbudit váhající, aby realizovali Komenského záměry.



15. Druhý život

- ▶ Z Komenského se rovněž stala postava, kterou si pro své účely přizpůsobovaly všechny ideologie
- ▶ dnes je zvláště typické anachronistické vyzdvihování údajné nadčasovosti Komenského díla
- ▶ slouží jako zdroj legitimizace pro cokoli – „předchůdce OSN“, „předchůdce evoluční teorie“ atd.
- ▶ Zouhar píše, že „základní podmínkou nového věku je zajištění občanských, politických a náboženských svobod“ (*Dějiny č. filosofie*, 51) –
- ▶ ve skutečnosti Komenský nebyl myslitel svobody – cenzura, likvidace knih, povinnost pracovat, zákaz některých uměleckých forem, hierarchizace společnosti, omezení mobility etd.
- ▶ je otázkou, zda by Popper nezařadil Komenského mezi nepřátele otevřené společnosti (Čížek, s. 93).